

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 331.556.4

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ ІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТІВ НА РИНКУ ПРАЦІ ПОРТУГАЛІЇ

Грабинський І.М., д.е.н.

Єлейко І.В., к.е.н.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано особливості реалізації міграційної політики Португалії щодо адаптації та інтеграції іммігрантів. Оскільки процеси міжнародної трудової міграції у Європі тісно пов'язані з виникненням та розширенням ЄС, охарактеризовано еволюцію основних показників на ринку праці в процесі розширення ЄС. Також розглянуто чинники, які впливають на зростання міжнародної трудової міграції до ЄС. У статті значна увага приділяється аналізу здійснення активної політики зайнятості у Португалії. Особливий акцент здійснюється на діяльності урядових інституцій та установ, що сприяють реалізації політики працевлаштування, підвищення кваліфікації мігрантів, адаптації їх у португальському середовищі тощо. Здійснюється аналіз нормативно-правової бази, як невід'ємного чинника реалізації ефективної політики уряду щодо адаптації мігрантів на португальському ринку праці. Також було детально розглянуто заходи та напрями міграційної політики з метою збільшення інтеграції іммігрантів на ринку праці.

Ключові слова: імміграція, міграція робочої сили, ринок праці міграційна політика Португалії, політика інтеграції іммігрантів, активна політика зайнятості

UDC 331.556.4

PECULIARITIES OF INTEGRATION POLICY OF MIGRANTS ON PORTUGUESE LABOR MARKET

Hrabynskiy I.M., Dr. of Econ.Sc.

Yeleyko I.V., PhD in Econ.Sc.

Ivan Franko National University of Lviv

Peculiarities of realization of migration policy of Portugal on adaptation and integration of migrants are analyzed. Since the processes of international labor migration in Europe are tightly connected with formation and enlargement of EU, the evolution of the main factors on the labor market in the process of EU enlargement is characterized. The factors that have an influence on the growth of international migration to EU are also considered. Much attention in the paper is paid to the analysis of realization of active employment policy in Portugal. Special emphasis is given to

the activity of governmental institutions and organizations that assist in realization of job placement, skill improvement of migrants, their adaptation to the Portuguese conditions etc. The norm and legal base is analyzed as an integral factor of realization of the government effective policy on migrants' adaptation on the Portuguese labor market. It was also discussed in detail the measures and directions of migration policy in order to increase the integration of immigrants in the labor market.

Keywords: immigration, labor force migration, labor market, migration policy of Portugal, policy of immigrants integration, active employment policy

Актуальність проблеми. Сьогодні міжнародна трудова міграція набула глобального характеру і практично усі держави світу є країнами походження, транзиту чи призначення мігрантів. Серед країн-членів ЄС не існує такої держави, де б не були зайняті іноземні працівники, але структура і частка зайнятих іноземних працівників у країнах-членах ЄС відрізняється. Впливають на це економічні, політичні, історичні та інші чинники.

Португалія, яка традиційно кілька десятиліть тому була країною еміграції, з кінця 1990-х років стала країною з позитивним міграційним сальдо. Перші потоки міграції у країну виникли з Африканських країн PALOP (Portuguese-speaking African countries) і це не дивно, адже ці країни належали до португальських колоній. У середині 1990-х років, міграційні тенденції змінилися, про що свідчило збільшення потоків бразильців і також мігрантів з Східної та Південно-східної Європи (особливо з України, Молдови та Румунії). Ця друга тенденція пов'язана з приєднанням Португалії до ЄС та модернізацією економіки. Також почали залучатися висококваліфіковані робітники з інших частин Європи та Америки. Згодом тенденції змінилися знову і міграційні потоки стали включати мігрантів з Китаю, Пакистану, Індії, Бангладеш.

Тобто виникла очевидна потреба у розробці міграційної політики, а також політики, яка б допомагала інтеграції та адаптації мігрантів у суспільне життя країни.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблемами трудової міграції займалися вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед Українських вчених слід відзначити: О. Приходька, Е. Лібанову, О. Малиновську, О. Осауленка. Що ж до зарубіжних науковців то тут слід згадати К. Wach, J. Peixoto, C.R. Oliveira, V. Fonseca, S. Cabral, C. Duarte та інших. Серед питань, що ще не вирішені, є визначення особливостей здійснення, у рамках міграційної політики, процесу адаптації мігрантів.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою дослідження є характеристика особливостей та причин міжнародної трудової міграції у країнах-членах ЄС.

Виклад основного матеріалу. Процеси міжнародної трудової міграції у Європі тісно пов'язані з виникненням та розширенням Європейського Союзу. На початку інтеграційного процесу (50-60-ті роки ХХ століття) чисельність громадян спільноти складала 165 млн. осіб, а середній рівень безробіття становив сягав лише 1,7%. Після вступу до ЄС Великобританії, Ірландії та Данії у 1973 році чисельність мешканців зросла до 253 млн. осіб, а середній рівень безробіття склав 3,2% (у Німеччині він становив 1,1%, у Італії та Бельгії – 3,6%, Данії – 3,7%). Країни-члени ЄС істотно відрізнялися між собою умовами життя і праці, а також рівнем заробітної плати. Ці відмінності стали ще більш відчутними після прийняття до ЄС в 1981 році Греції та у 1986 році Іспанії і Португалії [14, С.38].

У 2004 році відбулося найбільше, за кількістю країн, розширення ЄС. У 2007 році до ЄС приєдналися Болгарія та Румунія. Згодом — Хорватія. Власне з останнім розширенням ЄС пов'язане побоювання країн-членів ЄС-15 щодо виникнення значних міграційних потоків з нових, приєднаних до спільноти, держав. Проте вільне переміщення робочих мігрантів з країн Східної та Центральної Європи, що вступили в ЄС в 2004 і 2007 роках, не призвело ні до зростання безробіття, ні до зниження зарплат в державах колишнього складу організації.

При цьому Єврокомісія відзначає, що приплив робочої сили з нових країн-членів ЄС був меншим у порівнянні з тим, коли в організацію прийняли Португалію та Ірландію. Так, після вступу в ЄС, свої країни в пошуках роботи залишили 2% литовців, 3% кіпріотів, 2,5% румунів і 2% поляків проти 9% португальців і 8,2% ірландців [1].

Чи не найголовнішим мотивом трудової міграції був і залишається вищий рівень заробітної плати у країнах прибуття. Іншим чинником, який стимулює міжнародну трудову міграцію у ЄС є потреба у низько і висококваліфікованій робочій силі. Адже відомо, що у трудомістких галузях і тих виробництвах, які не користуються попитом у місцевого населення, власне іммігранти забезпечують нормальний виробничий процес, заповнюючи існуючі професійні «ніші». Часто стається так, що при тривалому використанні іноземних робітників залежність від їх

праці в окремих країнах стає настільки великою, що унеможлиблюється нормальне функціонування деяких галузей економіки (будівництво, вугільна промисловість, машинобудування, сфера послуг тощо) [2].

Значний вплив на формування міграційної політики та європейського ринку праці має демографічний чинник. Народжуваність у Європі з 1960-х років скоротилася вдвічі. Найнижчі показники – 1,15-1,2 дитини на кожну жінку – зареєстровано в Італії, Іспанії й Португалії [4]. Крім того, високий рівень показника демографічного навантаження працездатного населення зумовив необхідність залучати додаткову робочу силу (іноземних громадян).

Отже, міграційні тенденції останніх років зумовили необхідність розробки політики адаптації мігрантів. Для характеристики особливостей реалізації політики адаптації мігрантів нами обрана Португалія, країна, яка протягом останніх десятиліть перетворилася з країни еміграції у країну, в яку мігрує населення.

Вже в кінці 1960-х, з падінням диктатури, з'явилися перші незначні потоки іммігрантів, особливо з країн PALOP у яких португальська мова була в якості офіційної мови [7]. Звичайно очікувалося, що ці мігранти, матимуть менше проблем щодо інтеграції у Португалії, через їх ближчу мовну та культурну близькість.

У середині 1990-х років, Португалія переживає імміграційний бум, що зумовлене зростанням в будівельного сектору та, відповідно, потребою у робочій силі [7]. На ринку праці зросла питома вага бразильців і мігрантів з Східної та Південно-Східної Європи (особливо з України, Молдови та Румунії). Ця друга тенденція пов'язана з приєднанням Португалії до ЄС та модернізацією економіки.

Дещо пізніше міграційні потоки почали включати мігрантів з Китаю, Пакистану, Індії тощо. Столиця Португалії Лісабон має велику концентрацію цих груп населення (коло 55%). Дані показують, що в період між 1991 і 2001 роками, населення Лісабона у наслідок припливу мігрантів зросло у три рази; а з 2001 року до 2009 року, населення зросло на 130%. Статистичні дані свідчили, що серед іноземного населення найчисленнішою групою були бразильці (25,5%), потім українці (11%) і Капу-Верде (10,1 %) [12].

Отже Португалія з кінця 1990-х років почала приймати українських працівників. Для прикладу, у 1999 році у Португалії налічувалося лише

127 легальних іммігрантів з України, а у 2002 році їх кількість зросла до 65,5 тис., тобто більш, ніж у 400 разів [3]. Крім того Португалія є однією з тих країн, де спостерігається найбільш гуманне ставлення до мігрантів з України.

Отже, негативним наслідком великих і незапланованих зростань іноземного населення у Португалії є диференціація різних громад у містах, створення своєрідних «гетто» [7]. Зазвичай мігранти живуть у певних, найчастіше віддалених районах столиці, що значною мірою впливає на їх здатність інтегруватися в суспільство і реалізувати себе як повноправні громадяни. Крім того, незважаючи на культурну і мовну близькість, вихідці з PALOP досі перебувають у досить не вигідному становищі порівняно з португальськими громадяни на ринку праці. Зазвичай рівень зайнятості таких мігрантів є нижчий, порівняно з громадянами Португалії, вони також менш освічені і страждають від гірших житлових умов. У доповіді МОМ зазначається, що такі мігранти, як правило зайняті в будівництві, обробній промисловості, сфері послуг, тобто на низькокваліфікованих роботах [9].

Інше питання, яке впливає на політику інтеграції мігрантів це адаптація дітей іммігрантів [7]. Очевидно, що простіше інтегруватися дітям вихідців з країн PALOP через регулярні освітні програми і канали працевлаштування. Дітям, батьки яких походять з нових країн імміграції (тобто українців, китайців тощо) важче інтегруватися і ця проблема вимагає більш продуманої політики. Що ж до біженців, то Португалія отримує дуже невелику їх кількість, порівняно з іншими країнами-членами ЄС. Це одна з країн з найменшою кількістю подання заяв на отримання політичного притулку. В даний час налічується 483 біженці і 147 осіб, які шукають притулку в країні [13]. До 1990-х років у Раді Європи стверджувалось про відсутність чіткої міграційної політики у Португалії. Однак, незважаючи на це, в даний час країна має добре упорядкований набір стратегій, спрямованих на залучення іммігрантів з усього світу, підкреслюючи на необхідності їх адаптації в португальському суспільстві. Починаючи з 1995 року, уряд країни прийняв ряд законодавчих актів щодо врегулювання цих процесів. У 2011 році Португалія посіла друге місце серед 31 країни світу, оцінених за Індексом Міграційної Політики (MIREX), щодо якості послуг, сприяння воз'єднанню сімей, і забезпечення доступу до отримання громадянства [6].

Загалом слід сказати, що в останні роки урядом Португалії було реалізовано ряд заходів з метою збільшення інтеграції іммігрантів на ринку праці [11]. Розглянемо більш детально дані заходи:

1. Щодо забезпечення захисту прав зайнятих іммігрантів, Португалія повністю відповідає найкращій міжнародній практиці, викладеній в індексі MIPEX (Migrant Integration Policy Index) [8]. Іммігранти в Португалії мають право займати більшість робочих місць і можуть почати свій бізнес. Аналогічно, рівень реалізації інтеграційних заходів на ринку праці становить 83% (у індексі MIPEX), що показує успішність Португалії у здійсненні даних заходів. Трудові права іммігрантів закріплені у статті 59 Конституції Португалії, за якою працівники користуються економічними правами, незалежно від: «віку, статі, раси, громадянства, країни походження, релігії, політичних чи ідеологічних переконань».

2. Уряд Португалії включив у «План дій з інтеграції іммігрантів» дев'ять заходів, пов'язаних не лише з працевлаштуванням і професійною підготовкою мігрантів, але й заходи у суміжних сферах [11]:

- конкретну професійну підготовку для іммігрантів;
- кампанію з підвищення обізнаності про здоров'я і безпеку на роботі;
- збільшення перевірок нелегальної зайнятості;
- стимулювання сплати податків та соціального забезпечення;
- сприяння соціальній відповідальності для інтеграції іммігрантів серед роботодавців і колег;
- сприяння членству у профспілках серед іммігрантів;
- сприяння розвитку підприємництва серед іммігрантів.

Цей план дій заснований на комплексному підході і участі різних організацій, які відповідають за реалізацію відповідних стратегій. До виконання плану залучено 13 міністерств зокрема: Міністерство зайнятості, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство житлового будівництва, Міністерство соціального забезпечення, Міністерство освіти та ін. Вирішенню підлягають наскрізні проблеми, зокрема: легальне працевлаштування іммігрантів, робота з нащадками іммігрантів, возз'єднання сім'ї, вирішення проблем расизму і дискримінації. Цей План є важливим кроком у питаннях реалізації політики інтеграції мігрантів на португальському ринку праці.

У Португалії спостерігається збільшення кількості іноземних студентів, що навчаються в університетах і закінчують їх з цінними навичками. З метою утримання молодих кваліфікованих кадрів у країні уряд забезпечує механізми працевлаштування випускників, що є також одним з пріоритетних напрямів політики інтеграції іммігрантів на ринку праці Португалії. Крім того у травні 2007 року уряд Португалії у «Плані дій з інтеграції іммігрантів» погодив необхідність проводити Міністерством праці і соціального забезпечення міжкультурні і антидискримінаційні тренінги для співробітників Центрів зайнятості та професійного навчання, а також тренінги для підвищення обізнаності бізнес-спільноти про потреби та інтеграцію працівників-іммігрантів. Міністерство також повинно підготувати схеми робочих місць для полегшення інтеграції іммігрантів на ринку праці.

3. У Португалії, Національні Центри підтримки імміграції (Centros Nacionais de Apoio ao Imigrante) були створені ще в 2004 році. Їх мена - забезпечити комплексний, ефективний і гуманний підхід до інтеграції іммігрантів, які вибрали Португалію в якості приймаючої країни. У цієї інноваційної моделі, основною є участь Соціально-культурних посередників. Посередники повинні гарантувати не тільки культурну і мовну спорідненість для кожного іммігранта, який користується послугами таких центрів, а й фундаментальну близькість між державним управлінням та іммігрантами.

Національні центри підтримки іммігрантів мають Бюро підтримки зайнятості для іммігрантів. Це є частиною національної мережі центрів з працевлаштування. Крім того, в 2007 році, як частина зобов'язань планів уряду з інтеграції іммігрантів, ACIDI (High Commission for Immigration and Intercultural Dialogue) та Інституту зайнятості та професійної підготовки (IEFP Institute for Employment and Professional Training), створена мережа з двадцять п'ять робочих центрів, спеціально для іммігрантів, утворених в рамках партнерських відносин з місцевими організаціями, в основному асоціаціями іммігрантів. IEFP в партнерстві з ACIDI забезпечує бюджет для мережі центрів для іммігрантів у 275000 євро. Центри іммігрантів розміщені в районах з високою концентрацією іммігрантів. Національний центр підтримки іммігрантів також сприяє відкриттю власного бізнесу іммігрантами.

У Португалії переважає активна політика зайнятості, яка полягає найперше у залученні іммігрантів до навчальних та сертифікаційних програм для перевірки їхніх навичок з метою їх інтеграції та залучення на ринку праці.

Важливими є наступні ініціативи:

- Визнання кваліфікації та освіти мігрантів (особливо висококваліфікованих). 17 жовтня 2007 набув чинності новий правовий режим для визнання іноземної кваліфікації в Португалії. Він включав в себе пакет заходів із залучення висококваліфікованих працівників до Португалії та сприяння мобільності серед португальських вузів. Процес визнання дипломів, як і бюрократичні процедури є максимально спрощені і узгоджені. Це правило застосовується до ступеня на рівні бакалавра (Licenciado), магістра та доктора, як це визначено у португальській навчальній системі.

Згідно зі звітом ОЕСР з інтеграції мігрантів на ринку праці Португалії, потрібно звернути найперше увагу на визнання дипломів і рівнів освіти висококваліфікованих фахівців. Акцент зроблено зокрема на визнання кваліфікацій іноземних лікарів і медсестер, оскільки останні мають порівняно більш високу кваліфікацію [10].

- Також у Португалії розроблена хороша практика оснащення центрів працевлаштування для полегшення інтеграції іммігрантів на ринку праці. Національний центр підтримки іммігрантів (The National Immigrant Support Centre), під егідою Урядової Комісії у справах імміграції та міжкультурного діалогу (Government's High Commission for Immigration and Intercultural Dialogue) створили Бюро підтримки зайнятості для іммігрантів (Employment Support Office for immigrants).

- Крім того надання мовних курсів та професійної підготовки мігрантів полегшує їх адаптацію на ринку праці. Також це підвищує ймовірність того, що мігранти знайдуть роботу, яка відповідатиме їх рівню кваліфікації. На сьогодні у найбільших містах мігранти мають вільний доступ до мовних курсів, де базові знання португальської мови можна отримати безкоштовно. Професійно-орієнтовані курси сприяють адаптації набутого мігрантами в країні їх походження фаху до потреб приймаючої країни.

- Гарантований доступ до соціального забезпечення створює стимул для інтеграції на ринку праці та легального працевлаштування.

Іммігранти, які проживають в Португалії та члени їх сімей мають право на соціальний захист так само, як і громадяни країни. Роботодавець несе відповідальність за реєстрацію співробітників до системи соціального забезпечення, а також для сплати соціальних внесків.

У зв'язку з правом збереження соціальної допомоги і пенсійних виплат, отриманих мігрантами в Португалії, універсальне застосування цього принципу може створити деякі проблеми в Португальському правовому контексті. Міжнародні документи передбачають конкретні права на соціальне забезпечення для мігрантів, які є громадянами країн ЄЗ, Швейцарії та інших країн, які мають двосторонні угоди з Португалією (Андорра, Аргентина, Австралія, Бразилія, Кабо-Верде, Канада, Чилі, США, Марокко, Великобританія, Уругвай та Венесуела). Було запропоновано укласти подальші двосторонні угоди з Україною, Молдовою та Румунією. Тим не менше, ці положення не застосовуються в даний час до мігрантів, які не охоплені цими конвенціями і документами.

5. У політиці адаптації мігрантів важливий акцент зроблено на покращенні умов праці та підвищенні рівня інформованості про проблеми нелегальної міграції. Важливими є також навчальні програми для працюючих мігрантів та стажування для безробітних мігрантів, що проводяться роботодавцями.

Висновки. Отже, процеси трудової міграції у ЄС протягом останніх років характеризуються не лише збільшенням їх масштабів, але і формуванням нових явищ, які були відсутніми в середині ХХ століття. У сучасних умовах усе більше країн є втягнутими в процеси одночасної еміграції й імміграції населення.

Португалія лише з кінця 1990-х років стала країною, у яку більше мігрує населення ніж емігрує з неї. Саме тому розробка не лише адекватної політики міграції, але й політики інтеграції чи адаптації мігрантів у середовище є важливою проблемою. Можна стверджувати, що реалізація такої політики, прийняття відповідних законодавчих актів, створення розгалуженої системи інституцій з допомоги мігрантам у Португалії є досить успішною.

У країні проводиться активна політика зайнятості, метою якої є допомога у працевлаштуванні мігрантів, підвищенні кваліфікації чи перекваліфікації, акцент робиться на вивченні мови мігрантами тощо. Все це свідчить про значні успіхи Португалії у даній сфері. Звичайно,

негативний вплив на міграційні потоки і реалізацію політики міграції мала світова фінансова криза, проте, як показують опитування, кількість мігрантів у Португалії не зменшується і мігранти (зокрема українські) не збираються повертатися додому.

Загалом, можна стверджувати, що:

- висококваліфіковані працівники-мігранти (особливо з країн Східної Європи у т.ч. України) зайняті на низько-кваліфікованих робочих місцях. Для прикладу серед мігрантів з Східної Європи 80% висококваліфікованих працівників мають занадто високу кваліфікацію для своїх робочих місць.

- іммігранти заробляють в середньому на 20% менше, ніж португальські робітники.

- мігрантів з португаломовних африканських країн заробляють значно менше, ніж інші групи мігрантів, працюючи переважно на низько-кваліфікованих роботах і мають низький рівень освіти.

- уряд Португалії, через проведення ряду заходів і політик активно стимулює перехід нелегальних мігрантів на легальні умови праці.

- інтеграція мігрантів на ринку праці вважається одним з пріоритетних напрямків внутрішньої політики Португалії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ЄС може відмовитися від обмеження трудової міграції. – 2009. – [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/news/59083.html>.
2. Козак Ю.Г., Лук'яненко Д.Г., Макогон Ю.В. та ін. Міжнародна економіка: Навч. посібник.– Вид. 2-ге, перероб. та доп.– Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 672 с.
3. Малиновська О. Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС / О. Малиновська. – К., 2004. – 171 с.
4. Приходьмо О. Європейська міграція в цифрах та узагальненнях. [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2008. – № 37. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2250/64271/>.
5. Alto Comissariado Para as Migrações [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.acidi.gov.pt>
6. Juzwiak J. Migrant and Refugee Integration in Global Cities. The Role of Cities and Business. Lisbon. Portugal. [Електронний ресурс] // 2014. – Режим доступу: <http://thehagueprocess.org/migrant-refugee-integration-global-cities-role-cities-businesses/>

7. Labour Market Integration in Belgium, France, the Netherlands and Portugal. [Електронний ресурс] // Jobs for Immigrants. – OECD. – 2008. – Режим доступу: <http://www.oecd.org>.
8. Labor Market Mobility [Електронний ресурс] // MIPEX. – Режим доступу: <http://www.mipex.eu>.
9. Migration, Employment and Labour Market Integration Policies in the European Union [Електронний ресурс] // International Organization for Migration. – Режим доступу: <http://publications.iom.int>
10. Oliveira C. R., Fonseca V. Highly skilled immigrants in Portugal: analysing policy developments and its impacts with a typology. [Електронний ресурс] // Migrações #11, Setembro. – 2013. – Режим доступу: http://www.academia.edu/7947147/Highly_skilled_immigrants_in_Portugal_analysing_policy_developments_and_its_impacts_with_a_typology
11. Oliveira C. R. The Integration of Immigrants in the Portuguese Labour Market / The assistance system for employment of Ukrainians in the Czech Republic, Czech Republic / High Commission for Immigration and Intercultural Dialogue (ACIDI) [Електронний ресурс] // 19-20 June. – 2008. – Режим доступу: http://pdf.mutual-learning-employment.net/pdf/CZ08/portugal_offical_CZ08.pdf
12. PORDATA – Estatísticas, gráficos e indicadores de Municípios, Portugal e Europa. [Електронний ресурс] // Retrieved June. – 2013. – Режим доступу: <http://www.pordata.pt/>
13. Portugal. 2013 UNHCR regional operations profile - Northern, Western, Central and Southern Europe // UNHCR The UN Refugee Agency. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unhcr.org/pages/49e48edc6.html>.
14. Wach K. Europejski rynek pracy.– Krakow: Oficyna, 2007. – 482 s.